

Večina udeležencev 14. Mladinskega raziskovalnega tabora Rezija 94, Solbica, avgust 1984. Narodna in študijska knjižnica v Trstu, Odsek za zgodovino in etnografijo, Fototeka, fond MRT.

Pastir Guido Di Bernardo Njok in Anna Clemente Bilacawa v pogovoru z Naškom Križnarjem in Andrejem Furlanom, planina Gorenje Brdo, Rezija, avgust 1984. Video je posnel Naško Križnar, Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU.

VLOGA MLADINSKIH RAZISKOVALNIH TABOROV ZA SLOVENSKE SREDNJEŠOLCE V ITALIJI PRI ZASNOVI MUZEJA REZIJANSKIH LJUDI

Tabora v letih 1989 in 1994

Uvod

Štirinajstega oktobra 2017 so na Solbici v Reziji odprli nove muzejske prostore Muzeja rezijanskih ljudi in razstavo *Zve-rinice tu-w Reziji*, posvečeno rezijanskemu ustnemu izročilu. Dogodek je v čudovitem jesenskem dnevu v Plocovo hišo in na njeno s soncem obsijano dvorišče pritegnil množico obiskovalcev. V besedah slavnostnih govornikov, v kulturnem programu, ki ga je napolnila mladina s petjem, z glasbo in s plesom in v druženju udeležencev je bilo občutiti veselje nad za Rezijo veliko novo kulturno pridobitvijo. Ob razstavi je izšel katalog v rezijanščini, italijanščini, slovensščini in angleščini. V njem je prikazan nastanek muzeja, predstavljene so splošne informacije o Reziji, njeni zgodovini in rezijanskem narečju, zgodovina, obnova in muzejska ureditev Plocove hiše (več o tem v Quaglia 2013) in predmetov v njenih prostorih, posebej pa sekcija, ki je namenjena ustnemu izročilu. Besedila sta napisala Luigia Negro in Sandro Quaglia ob pomoči znanstvenih nasvetov Roberta Dapita in Monike Kropelj Telban, zlasti v delu, ki se navezuje na Sekcijo ustnega izročila (Negro in Quaglia 2016). Muzej je plod dolgoletnih prizadevanj in sodelovanja mnogih domačinov, raziskovalcev in ljubiteljev Rezije. Njegovo delo je vse od začetka najtesneje povezano s Kulturnim društvom Muzej rezijanskih ljudi, ustanovljenim leta 1995. Dejavnost društva je namreč pripomogla k ureditvi muzej-

ske zbirke v Bili, sploh prve v Reziji, v montažnem objektu, postavljenem po potresu leta 1976. Objekt jim je dala na voljo občinska uprava. Kot beremo v katalogu, je bilo po tragičnem potresu žal veliko etnografskega gradiva izgubljenega in so zato začutili potrebo, da zberejo in ohranijo to, kar je ostalo (Negro in Quaglia 2016: 121; o zgodovini muzeja glej tudi Quaglia 2013; Quaglia 2016; Negro 2017). Pri sami zamisli, zbiranju in dokumentiranju predmetov in postavitvi muzejske zbirke pa so pomembno vlogo odigrali tudi Mladinski raziskovalni tabori za slovenske srednješolce v Italiji, ki so bili v Reziji trije – v letih 1989, 1994 in 1998. Prirejali so jih Odsek za zgodovino in etnografijo Narodne in študijske knjižnice, Slovenski raziskovalni inštitut, Društvo slovenskih naravoslovcev in tehnikov Tone Penko in Društvo mladih raziskovalcev iz Trsta.¹ Vodja taborov je bil Milan Pahor, ravnatelj Narodne in študijske knjižnice. Za njihov uspeh pa je bila odločilna pomoč kulturnikov in domačinov, predvsem kulturnih društev Rožanski dum in Muzej rezijanskih ljudi. Etnološka skupina je bila del vseh interdisciplinarno zasnovanih taborov. Kot mentorica na prvih dveh želim v priču-

¹ Od prvega v Barkovljah leta 1981 do zadnjega v Reziji 1998 se jih je zvrstilo osemnajst, objavljenih je bilo osem publikacij, med njimi tudi o taboru v Reziji leta 1989 (Rupel 1990).

jočem članku na kratko predstaviti naše delo. Mentorica na zadnjem taboru, ko so že urejali prvo muzejsko zbirko v Bili, je bila Polona Sketelj iz Slovenskega etnografskega muzeja (o vlogi taborov pri snovanju in ureditvi prve muzejske zbirke glej tudi v Negro in Quaglia 2016: 121).

Sedež taborov je bil v hotelu Val Resia na Ravanci, ki ga danes ni več. V njem smo imeli idealne razmere za bivanje, delo in druženje, v urejeni kleti so bili kotički za delo skupin in večerno druženje. Ker je bil hotel priljubljeno zbirališče domačinov, smo se tudi tam lahko pogovarjali z njimi in še marsikaj izvedeli. V kletnih prostorih so bila tudi predavanja in nastopi gostov.

9. Tabor mladih raziskovalcev od 21. avgusta do 2. septembra 1989

Na taboru so delovale naslednje skupine: arheološka (mentor Drago Svobljak iz Narodnega muzeja v Ljubljani, pomočnik Igor Pahor, univerzitetni študent iz Trsta), etnološka (mentorica Mojca Ravnik z Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, pomočnika Andrej Furlan, univerzitetni študent iz Trsta, in Brina Čehovin, študentka etnologije v Ljubljani), geografska (mentor Pavel Stranj iz Slovenskega raziskovalnega inštituta, pomočnik Marko Jagodic, univerzitetni študent iz Trsta), jezikoslovna (mentorica Irena Zuljan, profesorica iz Nove Gorice), naravoslovna (mentorica Marinka Pertot iz Društva slovenskih naravoslovcev in tehnikov Tone Penko, pomočnica Katja Kalc, univerzitetna študentka iz Trsta, sodelovala sta Jurij Kunaver in Milan Adamič Orožen iz Ljubljane), sociološka (Vojko Bratina in Luka Vuga, univerzitetna študenta, pomočnici Elena Smotlak in Katja Volpi), zgodovinska (mentorja Aleksej Kalc in Majda Kodrič z Odseka za zgodovino pri NŠK), video delavnico je vodil Naško Križnar iz Audiovizualnega laboratorija ZRC SAZU s sodelavcem Igorjem Tuto, programerjem Radia Trst A, za delo z računalniki je skrbela Barbara Motnikar z Inštituta Jožefa Štefana v Ljubljani. V etnološko skupino so se vključile mlade raziskovalke Erika Buzečan, Tamara Pahor, Barbara Rudolf, Kristina Valenčič in Helena Volpi.

Na prvem taboru smo Rezijo šele spoznavali, zato smo si najprej ogledali vasi in se pogovarjali z domačini, ki so nas zelo lepo sprejeli. Usmerili smo se v vprašanja o stavbarstvu, živinoreji, planšarstvu, sezonskem delu, potujočih obrtnikih in družinskih zgodbah. Posebno pozornost smo namenili tradicionalnemu stavbarstvu in predmetom, katerih ostanki so v Reziji še toliko bolj dragoceni, ker jih je veliko uničil potres leta 1976. *Vprašalnice Etnološke topografije slovenskega etničnega ozemlja I–XI* (Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani 1975–1978) so bile dober pripomoček za terensko delo, sestavili pa smo tudi vprašalnik za družine in hiše ter pripravili karton za dokumentiranje predmetov.

Značilno staro stavbarstvo v dolini je bilo v potresu v veliki meri uničeno in v popotresni obnovi zabrisano, razen

na Solbici in Koritu, ki ležita v skrajnem vzhodnem delu doline in kjer je bilo nekaj vaških predelov in hiš še ohranjenih. Korito, ki je bilo nekdaj planina Osojan, je najvišja vas v Reziji, naseljena samo poleti. V obeh vaseh smo fotografirali in pri prebivalcih izvedeli veliko o vaški preteklosti in posamičnih hišah, njihovi funkciji, nazivih in hišnih imenih. Ob urejanju gradiva smo se seznanjali tudi z literaturo o pojavih, ki smo jih spoznali pri terenskem delu.

V pogovorih z ljudmi smo bili prevzeti nad vsem, kar so nam pripovedovali. V preteklosti so živeli od kmetovanja in živinoreje, pomagali pa so si s tem, da so moški hodili po svetu kot potujoči trgovci in krošnjari, pozneje kot zidarji, težaški delavci, rudarji, drvarji, kleparji, dežnikarji in brusarji. Mnogi so na tujem našli možnost boljšega življenja, se tam naselili za stalno in za seboj pritegnili tudi družine.

Doma je vsa teža slonela na ženskah. Skrbele so za otroke, jih vzgajale, delale na polju in z živino, poleti pa so se selile v planino, kjer je bilo treba kositi visokogorske travnike in pasti živino. Vsaka vas, razen Ravance, je imela svoje planine. Ogledali smo si različne planine, a edino na Gorenjem Brdu, planini Osojan, je še bila živina. Mož in žena sta pasla krave, koze in ovce in izdelovala sir in skuto. Opazovali smo ju pri pripravi sira, dokumentirali razno orodje in pribor ter zapisovali nazive. Naško Križnar ju je posnel med pogovorom in pri delu, od molže do priprave sira.² Mnogi nekdanji planinski stanovi so danes počitniške hišice, a ljudje, ki so se v lepih avgustovskih dneh zadrževali tam, so nam še vedeli veliko povedati o življenju v planini in predmetih, ki so jih še hranili in so povezani z nekdanjim planšarstvom.

Nekdaj pomembna gospodarska panoga je bila tudi mlečna živinoreja. Mlekarna v Bili od leta 1980 ne deluje več, a smo si nekatere naprave in orodje ogledali po vodstvom domačina, ki nam je opisal njihovo delovanje.

V Reziji so v preteklosti pridelali tudi veliko mošta in pri nekaterih hišah so še imeli korito za mletje sadja in stiskalnice za stiskanje, iz stisnjene sadja pa so kuhali žganje. Dokumentirali smo tudi te priprave.

Na Solbici in Ravanci so nam ljudje s ponosom pokazali stara brusaška kolesa in nam pripovedovali o življenju in delu brusarjev. V preteklosti so hodili peš in na hrbtu nosili orodje, pozneje pa so orodje vozili na vozičkih. Približno sredi 20. stoletja so začeli uporabljati kolesa z brusom, ki ga je brusar poganjal s pedali, pozneje tudi na motorček. To jim je omogočilo lažje prečkati večje razdalje. Delo brusarja je bilo sezonsko, doma so bili samo nekaj zimskih mesecev. Fotografirali smo kolesa in drugo orodje, zapisovali njihovo uporabo, dele in funkcijo in marsikdo je tudi sedel na kolo in nam ponazoril brušenje.

Na planini Pusti gozd, ki je planina vasi Solbica, smo 25. avgusta prisostvovali blagoslovitvi obnovljene kapele

² Kmalu so planino opustili, v času pisanja tega članka je že več let zaprta.

Guido Di Bernardo Njok molze kozo, planina Gorenje Brdo, Rezija, avgust 1984. Video je posnel Naško Križnar, Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU.

Svete Barbare, postavljene leta 1894. Zanimivega in lepega dogodka so se udeležili stari in mladi Solbičani, ki še bivajo na Solbici ali pa so se že izselili. Praznično vzdušje se je začelo s pozdravi med ljudmi, ki so bili veseli, da so se po dolgem času spet videli, nadaljevalo se je z okraševanjem kapelice s svečami in cvetjem in prihodom župnika. Ta je kapelico blagoslovil in spregovoril o pomenu vode za življenje ljudi in o njeni krščanski simboliki. Zahvalil se je vsem, ki so sodelovali pri obnovi. Obred je spremljala molitev s petjem. Nato so se ljudje ali razšli ali pa so se zbrali pri stanovih, kjer so gospodarji ponujali vodo, vino in hrano. Družili smo se z njimi in izvedeli še marsikaj novega.

Med našim bivanjem v Reziji nismo imeli priložnosti prisostvovati kaki šegi ali pomembnemu dnevu letnega kroga, a smo se o njih pogovarjali z domačini, ki so nam pokazali tudi fotografije in z njimi povezane predmete. Tako smo nekaj gradiva zbrali tudi o pustu, majniku (sejmu poljedelskega orodja 1. maja na Ravanci), krisu (kresu), Šmarni miši (Marijino vnebovzetje 15. avgusta na Ravanci), sejmu oblek in čevljev na Ravanci (na Kristusa kralja na zadnjo oktobrsko nedeljo), izvedeli smo, kako so praznovali *coscritti*, fantje, ki so bili potrjeni za vojsko itd. (glej Rupel 1990: 57–72).

Domačini so nam povedali, da so Rezijani peli, igrali in plesali ob vsaki priložnosti. Ker med svojim bivanjem v Reziji nismo imeli priložnosti prisostvovati kakemu praznovanju z glasbo in s plesom, smo ta del rezijanske kulture spoznali na večeru folklorne skupine Val Resia. Predavatelj, etnomuzikolog Julijan Strajnar, nam je pred njihovim nastopom govoril o značilnostih rezijjskih glasbil, igranja in plesa. Spoznali smo značilni rezijanski sestav s citiro (violino) in bunkulo (basom). Prišel je tudi znani godec na citiro, Giuseppe Buttolo – Palà, z Osojan. Skupaj z Julijanom Strajnarjem sta ob predavanju zaigrala, nato pa so nastopili plesalci. Na bunkulo je igral Giuseppejev sin Antonio Buttolo.

Anna Clemente Bilacawa pričinja greti mleko v kotlu nad ognjiščem, planina Gorenje Brdo, Rezija, avgust 1984. Video je posnel Naško Križnar, Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU.

Pri terenskem delu smo naleteli tudi na umetniško ustvarjanje domačinov. Podrobneje smo si ogledali dela dveh slikarjev, Giuseppa Buttole in Giovannija di Lenarda, ki v javnosti kot umetnika nista bila še nikoli predstavljena. Zato smo na naši razstavi ob zaključku tabora nekaj umetnin razstavili že zato, da smo opozorili na njuno izvirnost in kakovost. Oba sta bila priljubljena tudi kot godca na citiro.

Mnogi smo se v dneh tabora srečali s pesnico Silvano Paletti, ki nam je pomagala s svojim poznavanjem Rezije in nas očarala s svojo pesniško besedo. Naško Križnar je na video posnel njeno pripoved o Reziji.³

Tabor je bil izredno zanimiv tudi zaradi interdisciplinarnosti in sodelovanja mnogih strokovnjakov z različnih področij. Tako so že prvi večer Aleks Kalc, Majda Kodrič in Pavel Stranj predavali o zgodovini izseljevanja iz Rezije in spreminjanju socialne in poklicne sestave izseljencev skozi stoletja, tudi v primerjavi z Nadiškimi dolinami. Nato pa so nam Luigi Paletti, Luigia Negro, Vittorio in Albina di Lenardo, Enzo Lettig, Dino Valente in Nevio Madotto govorili o Reziji in nas povabili, da se lahko nanje obrnemo s kakršnimikoli vprašanji. V naslednjih večerih so nam Luigia Negro, Dino Valente in Luigi Paletti pripovedovali o kulturnem položaju Rezije, zgodovini folklorne skupine od ustanovitve leta 1838, štirih rezijanskih narečjih, stikih Rezijanov z Romani, s Furlani in z Germani, dolgotrajni izolaciji Rezije in raziskovalcih rezijanščine. Govorili so o pomanjkljivem izobraževanju v šoli, kjer otroci ničesar ne izvedo o svoji zgodovini, kulturi in jeziku. Predstavili so posledice potresa leta 1976, ki je prekinil s preteklostjo. Predavat nam je prišel tudi Marjan Kroflič z Inštituta Jožefa Štefana iz Ljubljane, Milan Orožen – Adamič pa nam je govoril o naravnih nesrečah, zlasti o potresih. Obiskal nas

³ Videi z Mladinskih raziskovalnih taborov v Reziji so shranjeni v Arhivu AVL ZRC SAZU.

je tudi župan Pericle Beltrame in odgovarjal na vprašanja o različnih težavah, ki smo jih zaznali pri svojem delu in v stikih z ljudmi.

Ob koncu tabora smo izsledke našega dela predstavili na razstavi v Kulturni hiši na Ravanci, nato pa smo jih objavili v zborniku (Rupel 1990). Ugotovili smo, da je v Reziji kljub hitrim spremembam v načinu življenja, izseljevanju in posledicam rušilnega potresa leta 1976 ohranjenih mnogo ostankov njene značilne materialne, družbene in duhovne kulture in da ljudje hranijo predmete in orodja, dele noše, fotografije, umetnine in glasbila ter da si želijo, da se njihova kulturna dediščina ohrani. Zato smo bili prepričani, da bi bilo treba bogato kulturno dediščino Rezije predstaviti v muzeju, ki ne bi bil pomemben le za kulturo, ampak tudi za gospodarstvo, saj bi nedvomno prispeval k razvoju turizma v dolini.

14. Tabor mladih raziskovalcev od 22. avgusta do 3. septembra 1994

Na taboru leta 1994 so organizatorji želeli prekiniti »rutinski« oziroma že običajni model raziskovalne dejavnosti in so izbrali novo organizacijsko in vsebinsko smer. »Mentorji petih skupin so si s pomočjo mladih raziskovalcev zadali nalogo, da Rezijanom predstavijo nekaj predlogov in osnutkov za ustanovitev muzeja, ki ne bi bil samo etnološki, ampak posvečen rezijanski dediščini nasploh, tako naravni kot kulturni« (Furlan 1994: 42).

Raziskovalno delo na taboru je bilo v celoti usmerjeno k zbiranju gradiva za bodočo muzejsko zbirko v Reziji. Na predhodnih pripravah so bili opredeljeni tematski sklopi za delo skupin. Etnološko skupino so vodili Mojca Ravnik (prva polovica tabora), Andrej Furlan in Maja Vidregar (druga polovica tabora), naravoslovno Erika Junc in Katja Pasarit, skupino za arhitekturno dediščino Igor Pahot in Betti Tomšič, za toponomastiko Tomaž Fabec, Živa Pahor in Katja Colja pa sta s pomočjo videa in fotografij zbirali material za video predstavitev doline. Vsem skupinam je s svojim velikim poznavanjem Rezije in rezijanskega narčja pomagal Roberto Dapit. V etnološko skupino so se vključili Tanja Colja, Robert Mučič, Sara Perosa, Alenka Spetič, Sara Sternad in Tina Žerjal.

Rezijani so že ob zaključni predstavitvi rezultatov tabora leta 1989 z odobravanjem sprejeli zamisel o muzeju in so nam zato leta 1994 v vseh pogledih priskočili na pomoč.

Etnološka skupina je imela dobro podlago v gradivu in podatkih s prejšnjega tabora. Usmerili smo se v popis predmetov na domovih Rezijanov in zbiranje podatkov o kmečkem gospodarstvu, živinoreji in planšarstvu, brusaštvu, letnih šegah, pravljicah in pesmih. Skupina za arhitekturo se je osredotočila na vas Korito, popisali so stavbe in detajle celotne vasi. Skupina za toponomastiko je s pomočjo Roberta Dapita zbirala mikrotoponime na Koritu in Solbici. Skupina za dokumentacijo je zbirala fotografski in filmski material in z videom in s fotografijo beležila utrinke iz vsakdanjega

življenja, pričevanje brusačev, naselja in naravo. Tudi ta tabor se je končal z razstavo v Kulturni hiši na Ravanci, ob njej pa so mladi raziskovalci s pomočjo video posnetkov in diapozitivov predstavili zamisli o bodočem muzeju.

Iz spoznanj na taborih je nastal vsebinski načrt muzeja v dveh inačicah. Po prvi naj bi muzej ne bil le prostor nemih predmetov, preteklosti in spomina, ampak naj bi vseboval tudi slike in zvoke, pomembno mesto pa bi morala imeti rezijanščina. Osrednji muzejski prostor bi bilo smiselno povezati tudi z naravnim okoljem, tako da bi bilo npr. planšarstvo prikazano v enem med opuščenimi stanovi na planinah. Muzej v ožjem smislu pa bi imel stalno zbirko in vsaj eno sobo za občasne tematske razstave, npr. o izseljeništvu, brusaštvu, kuhinji in prehrani, stavbarstvu, pravljicarstvu, zdravnih rastlinah in zdravilstvu, potresu ipd. Na prireditvi sta nastopila tudi Viljem Černo, ki je v imenu organizacije Slovencev v Videmski pokrajini strnil misli o slovenski narodni skupnosti v deželi Furlaniji - Julijski krajini, in župan Luigi Paletti, ki je poudaril pravilno naravnost mladinskih raziskovalnih taborov in spregovoril o treh ključnih težavah Rezije, ki so: gospodarstvo, kultura, jezik (Pahor 1995:191).

V članku o Mladinskem raziskovalnem taboru leta 1994 je Milan Pahor še zapisal:

Do muzeja je seveda še daleč. V pričakovanju trenutka, ko bi se našla primerna soba, stavba, planšarija, mlin, domačija pa ni treba spati. V predhodni fazi bi bilo treba že sedaj ustanoviti muzejski odbor, ki bi postopoma in v okviru danih možnosti začel uresničevati načrt o muzeju. (Pahor 1995: 192)

Sklep

Odprtje novega sedeža Muzeja rezijanskih ljudi na Solbici je bil velik dogodek za vse, ki smo sodelovali na Mladinskih raziskovalnih taborih. Bili smo zadovoljni in počaščeni, da smo z delom na taborih prispevali k njegovemu uresničenju. Dogodek nam je obudil spomine na čudovite dneve, ki smo jih preživeli v Reziji, in na ljudi, ki so nas tako lepo sprejeli.

Literatura

FURLAN, Andrej: 14. mladinski raziskovalni tabor Rezija 94. *Glasnik SED* 34 (3), 1994, 42.

NEGRO, Luigia in Sandro Quaglia: *Muzeo od tih rozajanskih ljudi / Museo della Gente della Val Resia / Muzej rezijanskih ljudi*. Rezija: Kulturno društvo Muzej rezijanskih ljudi, 2016.

NEGRO, Luigia: Muzej rezijanskih ljudi: Projekt »Zverinice tu-w Reziji«. *Trinkov koledar 2017*, 2017, 82–84.

PAHOR, Milan: Očjale so se na dure: Mladinski raziskovalni tabor v Reziji 1994. *Jadranski koledar 1995*, 1995, 189–192.

QUAGLIA, Sandro: Plocava hiša na Solbici v Reziji. *Glasnik SED* 53 (1–2), 2013, 156–157.

QUAGLIA, Sandro: Muzej rezijanskih ljudi: Kulturne raziskave in turizem. *Glasnik SED* 56 (3–4), 2016, 129–130.

RUPEL, Aldo (ur.): *Tabor »Rezija 89«*. Trst: SLORI in NŠK, 1990.